

DE KUSTLIJN IN HISTORISCHE KAARTEN

Johan Termote, historisch geograaf

De historisch geograaf schetst aan de hand van historisch onderzoek de evolutie van de kustlijn. Dit is geen eenvoudige oefening, in het bijzonder voor de oudere periode waar geen of weinig accuraat kaartmateriaal beschikbaar is. De historische studie van kaartmateriaal is dus een wetenschappelijke discipline met beperkingen, maar elke kaart vertelt een verhaal en dit verhaal gaan we trachten te achterhalen.

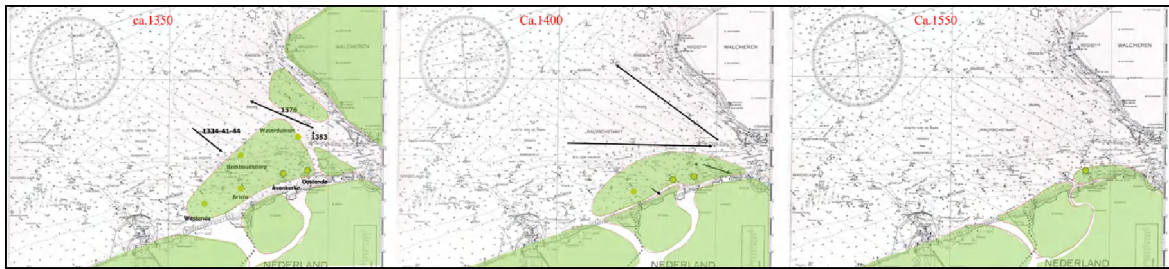
Inzake de (pre-)Romeinse periode wordt door historici het beeld geschetst van een slikken en schorregebied, gesitueerd achter een doorlopende brede duingordel. Deze duingordel wordt lokaal onderbroken door zeegaten waardoor het hinterland ten prooi valt aan erosie en sedimentatie. Het belang van deze duingordel mag dus niet onderschat worden. De kustlijn loopt wellicht vanaf Nieuwpoort rechtdoor tot aan de Hoek van Walcheren.

Dat de Romeinen ingrepen in dit landschap wordt algemeen erkend. Het is een weinig gekende episode omdat het Romeinse landschap grotendeels afgedekt is door kleiafzetting van de 5e en 7e eeuw (wat klassieke veldprospectie hier onmogelijk maakt). Ingrepen van de Romeinen betreffen ook de aanleg van dijken alsook de exploitatie i.f.v. veen- en zoutwinning. Deze ingrepen hebben een belangrijke impact. Door de aanleg van sloten ontwatert het gebied versneld waardoor klei en veenpakketten verdrogen en aldus inklinken. Het resultaat van dit irreversibel proces is dat het landschap zinkt. Doordat in het geulpatroon zand afgezet wordt (dat niet inklinkt) treedt zodoende een inversie van het landschap op.

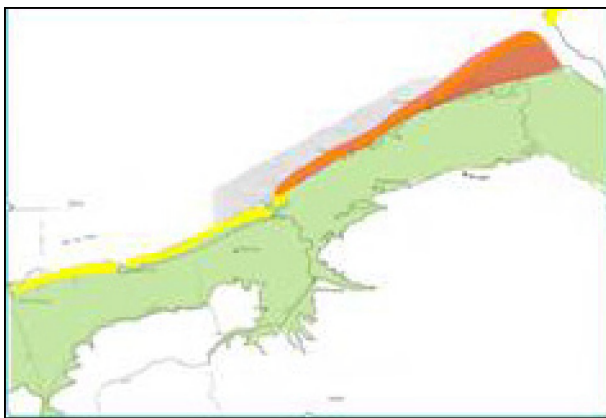
Als de Romeinen onze gebieden verlaten, krijgen natuurlijke processen terug meer vat op het landschap. De vroeg middeleeuwse bewoners zullen daarom de duingordel als springplank gebruiken voor de ingebruikname van het achterliggende schorregebied. De vroegste bewoning in de middeleeuwen situeert zich, zoals ook in Noord-Frankrijk, achter deze duingordels. Pas veel later worden 'inbraakgebieden' zoals nabij de IJzer geoccupeerd.

Op basis van de eerste kaarten (in bijzonder kopijen van de Dampierrekaart) kunnen we een projectie van de kustlijn aan de Oostkust maken. Opvallend is een eilandengroep ten Westen van Walcheren (Coezand, Schoonevelde, Wulpen). Ook hier speelt de zeewaartse duingordel een belangrijke rol als bescherming van de dorpen aan de Zuidflank. Dat het een dynamisch systeem is, bewijst het Oude Zwin dat afgesloten wordt, waardoor de haven van Brugge ontoegankelijk(er) wordt. Het dynamisch gegeven wordt ook bevestigd door het (uiteindelijke) verdwijnen van de eilandengroep, i.e. het terugschrijdend effect van de kustlijn. Dit erosief proces wordt ingezet vanaf de 14de eeuw. De eerste stormvloed ruimen stelselmatig de duingordel op. Naast erosie speelt het (sterker wordend) uitschurend effect van de monding van de Honte (toekomstige Oosterschelde) ook een belangrijkere rol. Het wisselspel van de (west-oost) stromingen voor de kust en de getijden leidt, ondanks pogingen van de mens om het proces een halt toe te roepen, tot een gestage afplatting van het eiland. Het eiland verdwijnt dan ook van de landkaart in de loop van de 17de eeuw.

Het verhaal van de verdwenen eilanden is illustratief voor de terugschrijdende kustlijn in de 15de – 17de eeuw. De volledige kustlijn verschuift een paar kilometer. Getuigen zijn o.m. de spectaculaire vondsen bij Walraversijde waar in 1930 middeleeuwse huizen dagzomen aan het strand. Historisch onderzoek wijst uit dat deze inderhaast verlaten zijn bij stormvloed. Ook Oostende valt ten prooi aan het fenomeen, getuige de Deventerkaart (1550) waar een restant van de Oude Stad nog wanhopig, met strandhoofden i.p.v. de stevige duingordel, weerstand tracht te houden. Een laatste voorbeeld van de achteruitschrijdende kustlijn zijn de dijken ten oosten van Uitkerke. De talrijke wielen wijzen op doorbraken in de (geïmproviseerde) dijken. Er is evenwel licht aan het einde van de tunnel. Het landschap begint te stabiliseren. De overvloed aan zand zorgt voor duinenvorming, een nieuwe duinenrij wordt geconsolideerd. De kustlijn die we vandaag kennen tekent zich af.

De vraag dient gesteld te worden 'aan wat is deze regressie te wijten'? Natuurlijke factoren (zoals de ligging bij een zeegat en de hierbij horende vloedstromen) kunnen dit slechts ten dele verklaren. Immers een landverlies van ca. 125 km² is snel, te snel. Er dient ook met antropogene factoren (zoals inklinking na inpoldering, slecht beheer van de duinen, ontginningen van veen en klein, slecht onderhoud zeedijk) mee in rekening gebracht te worden. Welke deze factoren zijn en welke de wisselwerking tussen de factoren er was, kan tot op heden niet beantwoord worden. Nader onderzoek is noodzakelijk.

Samenvattend kaartje met duiding terugschrijdende kustlijn (rood), en de initiële duinengordel (geel).

Ter afsluiting wordt een zijsprong gemaakt naar de vergelijking van het waterpeilbeheer in de polders anno 19de eeuw met vandaag. Op basis van precieze peilniveaus blijkt dat het zomer- en winterpeil werd omgekeerd. Voorheen werd de natuurlijke cyclus gevolgd, i.e. winterpeil hoger dan zomerpeil. Thans werd dit omgedraaid i.f.v. een intensifiëren van de landbouw. De gevolgen worden zichtbaar, getuige een hoogtemodel van de IJervallei – de Westhoek. Gebieden met eenzelfde genese blijken anno 2012 een verschillende hoogteligging te hebben. Waar de waterafvoer wordt versneld (bvb. drainage) blijkt het proces van inklinking verder te gaan.

Dit in tegenstelling tot de gebieden waar een natuurlijke (gravitaire) afwatering werd behouden. Dit leidt tot een eigenaardige paradox, namelijk dat het gevaar ook van binnenuit komt. Mogelijks verloopt de inklinking van de kustvlakte zelfs sneller dan de zeespiegelrijzing. Vanuit deze landschappelijk-historische analyse roept de spreker daarom op om nader interdisciplinair onderzoek te verrichten waarbij vanuit de evolutie van het vroegere en huidige beheer van de polders aanbevelingen voor een bijgestuurd beheer van de polders wordt gepuurd.